

*Сельма
Лагерлеф*

*Ч*УДЕСНА
МАНДРІВКА

*Н*ІЛЬСА

З ДИКИМИ

ГУСЬМИ

Selma Lagerlöf

Сельма Лаґерлеф
Чудесна мандрівка Нільса з дикими
гусьми

© Т. В. Рассадкіна, переклад українською, 2017

© Ю. М. Холодна, передмова, 2017

© В. М. Карасик, художнє оформлення, 2017

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2010

Передмова

Допоки дітям весело читати цю книгу –
вона перемагатиме!

***Сельма Оттілія Лувіса Лаґерлеф
(20.11.1858 – 16.03.1940), шведська
письменниця.***

Давайте пригадаємо, в яких ще казках вам доводилося літати разом з літературними героями?

З Аладдіном на чарівному килимі, з маленьким Муком у чоботах-скороходах, з героями казки про Летючий Корабель і братиком Іванком на гусях Баби Яги, з Івасиком Телесиком на гусеняті, з героєм повісті знаменитого шведського письменника Августа Стринберга «Мандрівка Щасливця Пера», з Хоббітом та його супутниками-гномами на ельфійських орлах... Насправді таких «літаючих» мандрівок у казках кожного народу багато. Але мандрівка, про яку піде мова, дійсно незвичайна й унікальна, адже це не тільки казка, але й... що? Дізнаєтеся далі.

Сьогодні у вас є можливість політати на диких гусях разом з хлопчиком Нільсом, який, як багато хто з його однолітків, «на уроках ловив ґав і хапав двійки, в лісі нищив пташині гнізда, гусей на дворі дражнив, курей ганяв, у корів жбурляв камінцями, а ката смикав за хвоста, ніби хвіст – це мотузка від дверного дзвоника». З титульної сторінки цієї книжки ви вже дізналися, що цю дивовижну казку створила шведська письменниця Сельма Лаґерлеф. У своєму автобіографічному нарисі «Казка про казку» вона розповідала про те, коли саме відчула своє письменницьке призначення: «Була одна казка, яка хотіла бути розказаною і з'явитися у білий світ, тому що

вона усвідомлювала, що вона майже готова. Багато людей брало участь у її створенні своїми дивовижними справами...»

Звичайно, кожен письменник розуміє відповідальність за написане ним, ураховуючи досвід своїх попередників в історії літератури. Дитяча література Швеції до Лаґерлеф, звичайно, мала свою історію життя.

Перша дитяча книжка з'явилася у Швеції більше 400 років тому – у 1591 році. У цій країні, як і в інших країнах того часу, коло читаючих людей було обмеженим. Введення Реформацією (рух проти феодалізму в Західній і Центральній Європі в XVI столітті, боротьба проти католицької церкви, папської влади) екзамену з катехізису (релігійна книга, що містить запитання і відповіді з християнської віри) допомогло у поширенні грамотності серед простих людей. Бажання читати прийшло разом із введенням у 1842 році загальної шестирічної освіти і виходом з друку першої хрестоматії для читання (1868), а також з поширенням недільних шкіл. Але художня література для дітей у кінці XIX століття була доступною лише для заможних верств населення. З 1899 року стала випускатися серія високоякісних книг під назвою «Дитяча бібліотека “Казка”» (вона видавалася до 1954 року), а також різдвяні альманахи і журнали, а перша дитяча бібліотека відкрилася у Стокгольмі лише у 1911 році. Книги мали чудові ілюстрації. Серед художників найзнаменитішим став Йон Бауер (1882–1918), що створив ілюстрації до казкового альманаху «Серед гномів і тролей». Крім цього, за ініціативою педагогів був утілений грандіозний проект створення шкільних хрестоматій, в яких найвизначніші письменники сучасності в художній формі розповідали про Швецію, її природу, географію та історію. Одна з таких книг стала шедевром освітньої й художньої літератури. Це книга, яку ви тримаєте в своїх руках, що була перекладена тридцятьма мовами світу!

Український письменник Павло Загребельний у 1956 році відвідав маєток Вермланд і розповів про свої враження в книжці «Неложними вустами. Статті, есе, портрети»: «Сельма просиджувала

за своїм столом цілі ночі. Її вікно могло служити морякам за маяк – так ясно світилося воно в густій темряві, що оповивала місто і берег». «Вчителька раптом зрозуміла, що відтепер все її життя повинно бути витрачене на те, щоб розповідати людям про ту прекрасну землю, на якій вони живуть, про їхню батьківщину, про сині ліси, світлі ріки і спокійні озера милої ласкавої Швеції».

«А через два роки великий критик з країни, берег якої виднівся з Ландскрони, датчанин Георг Брандес заявив на весь світ про те, що у Швеції з'явилася нова, оригінальна й прекрасна письменниця. Звали письменницю Сельма Лаґерлеф, а першим її твором була повість, що називалася “Сага про Гесту Берлінга”».

«Вісімдесят два роки прожила Сельма Лаґерлеф самотньо, не маючи близьких, переборюючи свою недугу. Дитинство і тридцять останніх років її життя минуло у цьому будинкові. Спочатку він був маленький і непоказний. Потім, коли Сельма Лаґерлеф одержала Нобелівську премію й мала змогу викупити батьківську садибу, вона перебудувала його, збрала в ньому всі родинні реліквії, все те, що зв'язувало її з цими місцями, що дало їй перший поштовх до творчості.

Дивна доля у цієї жінки.

У неї було надто сумне життя, щоб ним вдовольнитися, і тому вона так любила царство мрії. Вона написала «Чудесну мандрівку Нільса Хольгерсона з дикими гусьми по Швеції», в якій маленький хлопчик Нільс, зачарований казковим гномом, летить над рідною країною на спині гусака Мартіна, і обробила десятки шведських народних саг, переплітаючи в них яскраву вигадку й сувору реальність.

Маленька скромна жінка, вона була першою шведкою, що стала членом Шведської Академії, увійшла в число так званих “вісімнадцяти безсмертних”».

Все починається з дитинства...

Своїм рідним місцям Лаґерлеф присвятила дві книги – «Морбакка» (1922) і «Мемуари дитини»(1930). «Ніколи не стала б я письменницею, – визнавала вона, – якщо б не виросла у Морбацці з

її старовинними звичаями, з її багатством переказів, з її добрими приятельськими людьми». Садиба, в якій зростала Сельма Лагерлеф, була райським куточком, в якому панували добро, щастя і спокій. Батько – лейтенант у відставці, мати – у минулому вчителька, брати, сестри, бабуся і тітонька Нана – родина, яка сіяла хліб, саджала троянди і жасмин, ввечері збиралася біля лампи і читала вірші шведського поета Есайаса Тегнера та історичні романи фінського письменника Сакаріаса Топеліуса, співала народні пісні та слухала чарівні історії про домовиків, ельфів і велетнів. Діти вчили граматику та історію, грали у «театр» і писали вірші. «Оце було чудове життя! Не знаю, чи кому-небудь ще жилося на світі так, як нам», – визнавала пізніше письменниця.

Але це щастя якось одного ранку перетворилося на біль: коли Сельмі було три роки, її ноги паралізувало – вона не могла більше грати на дворі і бігати, няня весь час носила її на руках, а рідні люди заповнювали її життя цікавими розповідями і читанням книг. Найбільшим горем для п'ятирічної дівчинки стала смерть бабусі. Тоді її світ наповнився казками Ганса Андерсена, романами Майн Рида, Вальтера Скотта, Есайаса Тегнера. У 1867 році вона поїхала на лікування до Стокгольма, і, на щастя, лікарям вдалося повернути майбутній письменниці здатність рухатися.

З семи років її думки полонила мрія стати письменницею, і почався цей шлях з поетичних спроб, казкових п'єс, балад, сонетів. Відчуття свого призначення у житті письменниця описувала так: «Уяви собі, що ти був сліпий і раптово прозрів, був бідним і швидко розбагатів, був знедолений і позбавлений друзів і раптом зустрів велике палке кохання! Уяви собі яке завгодно велике щастя...» На жаль, творити письменниця не змогла через повне банкрутство і розорення сім'ї. Отримавши лише домашню освіту, письменниця їде до Стокгольму, де вступає у вищу вчительську семінарію, а згодом її закінчує. Десять років по тому (1885–1895) Сельма працювала в школі для дівчаток у маленькому провінційному містечку на півдні Швеції – Ландскруна.

Коли у 1885 році помер батько, а через три роки була продана рідна Морбакка, Сельма ще рішучіше взялася до написання книги, щоб врятувати те, що залишилося яскравим спогадом її дитинства. 1890 року вона взяла участь у конкурсі на найцікавіший твір, що був оголошений газетою «Ідун», і отримала першу премію за п'ять розділів «Саги про Есту Берлінга». Тепер письменниця мала можливість сповна зануритися у роботу: наступні п'ять місяців у друзів в провінції Седерманланд вона закінчує свій перший роман, одну із найвідоміших книг ХІХ століття.

Але все ж таки справжню славу Лаґерлеф принесла інша книжка, яка відкрила всьому світові один великий секрет: вчитися потрібно граючи, а шкільні підручники мають бути надзвичайно цікавими для дітей, захоплювати і викликати бажання вчитися. У 1901 році Спілка народних учителів Швеції звернулася до Сельми Лаґерлеф з пропозицією написати підручник з географії.

Подібні книги вже існували в інших країнах. Своєрідним путівником Голландією була повість американки Мері Мейп Додж «Ханс Брінкер, або Срібні ковзани» (1865), у Фінляндії найвідоміший казкар Сакаріас Топеліус видав «Книгу про нашу країну» (1875), де поряд зі статтями про Фінляндію і про її народ містилися різні казки та вірші, і ця книжка стала дуже популярною. Але хто за таке міг взятися у Швеції? Звичайно, передусім педагог, а з іншого боку – людина, що має літературний талант. Альфред Далін, керівник Спілки вчителів народних шкіл Швеції, запропонував написати таку книгу Сельмі Лаґерлеф разом з іншими літераторами, обробивши частково вже зібраний етнографічний і фольклорний матеріал.

Втілюючи свій задум, письменниця згадувала Мауглі Кіплінга і хлопчика Пера – героя повісті знаменитого шведського письменника Августа Стринберга «Мандрівка Щасливця Пера», що зустрічався з птахами і тваринами, які розмовляють, і казку «Невідомий рай» Рихарда Густафсона, де хлопчик Сконе літав з птахами всією Швецією; її надихав мотив мандрівки з пташиною зграєю з нарису

«По Швеції» Г. К. Андерсена, а також французький епос «Роман про Лиса».

Письменниця відмовилася від співавторства, попросивши лише надати матеріали з етнографії, географії, ботаніки, орнітології, фольклористики, історії та зоології: «Якщо я вже беруся за якусь роботу, то маю відчувати всю міру власної відповідальності за неї. Аби книга вийшла такою, якою хочеться мені, здається, я мушу пустити в хід усю свою вигадку і усю свою майстерність. Хочеться робити те, що до душі, що диктує моя фантазія». Звичайно, не можна написати книгу з географії рідної країни, лише сидячи вдома за столом, тому письменниця, перш за все, сама здійснила мандрівку, запитуючи себе: що саме має знати дитина? І відповідь знайшлася: «Перше, що мають знати малюки, це – їх власна країна!»

Коли Сельма Лагерлеф починала працювати над «Чудесною мандрівкою Нільса Хольгерсона з дикими гусьми по Швеції», вона сподівалася, що ця книжка стане однією з найкращих у її творчості, але такий грандіозний успіх виявився для неї повною несподіванкою. «Адже це ми – письменники – маємо видумати щось нове, чи не так? Адже для іншого ми не створені», – говорила вона. Підручник-казка унікальний тим, що, розповідаючи про казкове перетворення звичайного неслухняного хлопчика на крихітну людину, що мандрує Швецією, сидячи на гусаку, письменниця в той же час навчає географії, пробуджуючи у шведських школярів патріотичні почуття. Датській перекладачці своєї книги – Елізабет Грундтвіг – Сельма Лагерлеф пояснювала: «Ви ж розумієте, що це не звичайний підручник, це – опис мандрівки Швецією, але мандрівники – дикі гуси, а готелі – дикі болота і трясовини безлюдних пусток; усі пригоди мандрівників розігруються серед лисиць, лелек і журавлів».

Кожної осені ми спостерігаємо за тим, як дикі гуси відлітають у вирій, але нічого не знаємо, як вони летять, які перешкоди долають. Разом із Нільсом ми летимо над бурхливим морем і, не маючи змоги долати сильний буремний вітер, на відміну від інших пташок, що не

вміють плавати, з дикими гусьми гойдаємося на хвилях. Але й це може бути небезпечним: не можна заснути на хвилях і потрібно стерегтися тюленів, які чатують між крижин.

Ви читаєте казку, але поступово починаєте вірити, що таке могло бути насправді в реальному житті: послідовність днів мандрівки, перебіг подій, описи справжніх географічних місць Швеції, її архітектури та пейзажів, тварин і пташок, які живуть за тими самими законами взаємодопомоги і добра, розуміння і співчуття, що і люди, так само відбувається боротьба світла і темряви.

Згадаймо, як під час великого свята птахів та звірів, побачивши лиса Смірре, друга воронів-розбійників, з мертвим горобцем в зубах, звірі вчинили йому самосуд, і покаранням йому стало вигнання, а це означало назавжди кинути друзів, батьківщину, рідні місця і позбутися кінчика вуха, який найстарший лис відкусив Смірре як вигнанцю.

Поступово захоплива мандрівка Нільса перетворюється на дослідження навколишнього світу, він з інтересом спостерігає за світом природи, життям гусей, ворон, білок, лисиць, лосів, метеликів, собак, вужів, ведмедів... І ми поступово відкриваємо для себе нові сторінки зі світу пташок і тварин: «Ніколи в житті не бачив Нільс стільки птахів відразу. Тут були чорно-білі казарки, і зозулясті качки, і крохалі, і кулики, і кайри, і гагари. Вони кричали, гелґотали, цвірінькали, щебетали, свистіли на всі голоси. Вони перегукувалися, перемовлялися, старі знайомі вітали один одного, а новачки раз у раз запитували:

– Чи скоро ми прилетимо?»

У книгу ввійшли розповіді про птахів і тварин, які були почуті автором у різні періоди життя: так, історія про гусака Мартіна була відома ще з дитинства у Морбацці. Сама письменниця визнавала, що природа завжди була найкращим джерелом її натхнення.

– Нільса Хольгерсона можна розглядати з багатьох точок зору і читати по-різному, – говорив шведський дослідник Нільс Афцеліус. – В першу чергу, – це мандрівка з захопливими пригодами, ціль якої –

повідомити відомості про Швецію, її тваринний і рослинний світ, її історію і культуру дітям дев'яти років. Одночасно це – історія виховання і розвитку.

У першу ж годину, як Нільс був зачарований, він вперше в житті подумав про відчуття інших людей – горе батька з матір'ю, і побачивши, що білий домашній гусак Мартін збирається полетіти, намагається втримати його. Вже у польоті Нільс вперше замислюється над своїм подальшим життям. І його духовний розвиток починається з вияву доброти по відношенню до тварин і пташок, з турботи про Мартіна – його єдиної надії. Поки що залишаючись самим собою – капосником, ледарем і гулякою, який радіє польоту, що звільнює його від занять у школі, – він робить багато добрих справ: рятує білку Сірле, приносить їй маленького білченя, який випав із гнізда, за допомогою сопілки звільняє старовинний Глімінгенський замок від сірих пацюків, допомагає ворону Фумле-Друмле відкрити глечик, рятує лелек від пацюків... Робити добро, рятувати тих, хто його оточує, стає для Нільса настільки природнім, що наприкінці книги заради Мартіна він готовий назавжди залишитися гномоподібним.

Добру, співчуттю, потребі протистояти злу і ненависті навчають маленького героя всі, хто зустрічається на його шляху. Здається, що сама Сельма Лагерлеф, наче добра чарівниця, перетворилася на доброго вчителя і друга Акку з Кебнекайсе:

«– Ти й тепер нікого не маєш боятися, – сказала Акка. – Але остерігатися повинен багатьох. Будь завжди наготові. У лісі стережися лисиці та куниці. На березі озера пам'ятай про видру. В горіховому гаю уникай кібця. Вночі ховайся від сови, вдень не потрапляй на очі орлу та яструбові. Якщо ти йдеш по густій траві, ступай обережно і прислухайся, чи не повзе поблизу змія. Якщо з тобою заговорить сорока, не довіряй їй, – сорока завжди обмане».

Нільс проходить справжню школу життя, вчиться вірити і дружити, набуває вміння не здаватися у будь-якій складній ситуації, бути самим собою, не зраджувати своєму серцю. Саме це зближує Нільса

з вороном Фумле-Друмле. Як у справжній казці, є персонаж, що заважає, загрожує життю, переслідує героїв – це лис Смірре. Саме він умовив ворон вкрасти Нільса. І якщо б не допомога ворона Фумле-Друмле, Нільс не зміг би подолати небезпеку. «Старий Фумле-Друмле ніколи не кидає слів на вітер. Ти допоміг мені вберегти від Смірре срібло, а я допоможу тобі вберегти від нього голову».

Нільс допомагає не тільки птахам і тваринам, а й людям, наприклад студенту Щасливцю з міста, хоча це обурює ворона.

«Він схопив рукопис і, незважаючи на пізню годину, побіг до Невдахи. Нехай і щасливий Невдаха порадіє своїй удачі!

Фумле-Друмле і Нільс лишилися самі на даху.

– Ну що ж, треба повертатися додому, – сказав ворон Нільсу. – Проґавив своє щастя, на себе й нарікай.

– Та ти не сердься, Фумле-Друмле, – сказав Нільс. – Дуже вже мені стало шкода і Щасливчика і Невдаху».

Випробування тільки загартовують душу Нільса, він, крім усього, стає ще надзвичайно вдячним, цінує людську доброзичливість і щирість.

Під час польоту зі звичайного хлопчика Нільс перетворюється на справжнього героя: відмовляється підпалити рудник, рятує від мисливців ведмедя, що хотів його вбити.

Знання про природний світ у казці-підручнику Лаґерлеф подаються цікаво, ненав'язливо, вони є потребою і необхідністю для хлопчика.

На жаль, немає такої людини, яка не змогла б розповісти про сумний досвід нудних і нецікавих уроків, які тягнуться довго і, здається, ніколи не закінчаться. А от як розповісти про складне цікаво і просто, подати знання, використовуючи фантазію і гру?

І цікаво, і повчально, радісно і болісно читати цю книгу, але через почуття і переживання ми навчаємося добру, дружбі і любові не тільки до людей, а й до тварин. У птахів, навчає Лаґерлеф, добре і ніжне серце, вони так само страждають за своїми пташенятами, як

люди за своїми дітьми, вони поважають одне одного. Письменниця закликає берегти і охороняти природу, а саме озера і ліси. Незадовго до смерті в одному з листів вона визнає: «Природа завжди була найкращим джерелом мого натхнення».

Життя складається з різних моментів – радісних і сумних, метушливих і спокійних, піднесених і наповнених розчаруванням, і завдяки Сельмі Лагерлеф ми навчаємося сприймати їх відповідно, бо ж попереду – життя! Ось і Нільсу не хочеться прощатися зі своїми друзями, як і нам з ним: «Дикі гуси закричали над ним, і Нільсу здалося, що вони кличуть Акку, кваплять її в дорогу.

Акка ще раз лагідно поплескала Нільса крилом по плечу...

І от вона знову в небі, знову попереду зграї.

– На південь! На південь! – дзвенять в повітрі пташині голоси. Нільс довго дивився услід своїм недавнім друзям. Потім зітхнув й повільно побрів додому».

У листі від 15 травня 1905 року Сельма Лагерлеф висловлювала надію, що цей твір буде «оригінальним і веселим, художнім і натомість навчальним». Її надія справдилася. Коли книга «полетіла» до слухачів, вона була сприйнята як високохудожня, весела й оригінальна казка. Багато хто забув, що створювалася ця книга для читання і навчання як підручник з географії.

Весною 1906 року Сельмою написані перші 100 сторінок казкової повісті про Нільса, а восени було завершено перший том книги. Видавці пропонували назвати її «На спині птаха по Швеції» або «Країна дитячих мрій», але письменниця, переконавши їх, відстояла власну назву – «Чудесна мандрівка Нільса Хольгерсона з дикими гусьми по Швеції». Другий том був закінчений у грудні 1907 року. І книга розпочала свою власну мандрівку, витримавши сотню видань і перекладів майже сорока мовами світу!

Оголошення про книгу у газеті «Свенска Фолькет» вийшло під заголовком «Революція в нашій педагогіці». Перші рецензії були дуже гарними, автори в них відзначали те, що письменниця розповіла про «землю, рослин і тварин» Швеції, разом із тим їй

вдалося стерти межі між географією і казкою, наповнивши книгу мужністю, оптимізмом і любов'ю до життя. Критики відзначали, що під чудесним пером письменниці усі шкільні предмети – географія і геологія, історія, ботаніка і зоологія – перетворюються на казку, прекрасну і патріотичну водночас. Фредерик Бьок писав: «Сельма Лаґерлеф відмовилася від призначення вчителя, щоб здійснити поетичний подвиг, вернула себе Нільсом Хольгерсоном школі. Але її школа важливіша від звичайної. До неї у школу шведські діти будуть ходити багато років, і покоління за поколінням у майбутньому будуть прагнути до простої і глибокої мудрості казки. Тому що вона об'єднала задачу поета і задачу вчителя...»

Але не всі в Швеції одностайно прийняли книжку Сельми Лаґерлеф. Деякі церковники вважали її «шкідливою і згубною», і попереджали, що її популярність можна розцінювати як деградацію педагогів. Хтось був роздратований розмовною мовою книги і перебільшеною казковістю і фантастичністю. Критик Й. Л. Саксон говорив, що «взагалі бездітна жінка ніколи не зможе досягнути глибини дитячої душі» і що Лаґерлеф хоче тримати дітей народу на низькому культурному рівні. Багато шкіл відмовилося купувати книгу, адже там розповідалося про зачарованого хлопчика і гномів, а також у ній багато брехні, що будить страх і фантазію. Багато було нападів з боку географів, зоологів і орнітологів, мовляв, у письменниці немає університетських знань. Лаґерлеф спокійно відповідала на критику, визнаючи справедливність деяких зауважень. Гнів до книги був викликаний не стільки помилками, скільки спробою фантастично і весело писати для дітей.

Але книга перемогла, саме її популярність, доброта, яскравість і цікавість породили шведську «нільсіаду» – численні наслідування визначної письменниці. Одним із найвідоміших було жартівливе оповідання шведського письменника Рейхольда Еріксона «Залізничник Лабан» – про зустріч Нільса зі знаменитою лялькою-залізничником Лабаном, який на початку ХХ століття їздив на поїзді

усіма дорогами Швеції. Деякий вплив здійснив «гусенавт» Сельми Лагерлеф і на створення образу Карлсона, що живе на даху.

Після першого видання книги Сельми Лагерлеф стали перекладати іншими мовами, і незабаром її прочитали в Фінляндії, Англії, США, Німеччині, Франції, Греції, Естонії, Голландії, Італії, Японії...

Українською мовою окремі твори письменниці перекладали Іван Франко, Зінаїда Левицька, Наталя Романович, Ольга Сенюк.

Після пригод Нільса казкова світова спадщина поповнилася «героями, що літають», – це і Пітер Пен (Джеймс Баррі) і Мері Поппінс (Памела Треверс). Шведський дослідник Гуннар Альстрем справедливо зауважив: «Нільс надзвичайно і абсолютно природно став маленьким посланцем своєї країни. Для багатьох зарубіжних читачів його описи вражаючих місць на півночі стали натхненним джерелом знань про Швецію... Сельма Лагерлеф, певно, і не передбачала, що в майбутньому стане виконувати подібну місію. Це міжнародне визнання – значущий подарунок для свого народу».

«Нільс Хольгерсон став представником Швеції по всьому світу... – писала шведська письменниця і літературознавець Елін Вегнер. – Його переможна мандрівка всією земною кулею допомогла розповсюдити відомості про Швецію і завоювати нам друзів. Навіть наші генеральні консули, що намагалися розширити наш експортний ринок, вважали, що дорогу їм проклав Нільс...»

Багато інших дослідників вважали, що Швеція дійсно має унікальний скарб – твір, що люблять діти всього світу. Коли після виходу книги розпочалися суперечки, письменницю більш за все цікавила думка тих, для кого була призначена книга, її цікавило саме дитяче сприйняття. З великою радістю сприймала вона докази того, що школярам книга сподобалась, що у дітей, завдяки її впливові, збільшився інтерес до вітчизняної географії і до читання. «...Саме вони стануть нашими найкращими захисниками, – писала письменниця керівникові Спілки вчителів народних шкіл Швеції Альфреду Даліну. – Поки дітям весело буде читати цю книгу, вона буде перемагати».

Хлопчик Петер Хіршфельд з Німеччини 11 квітня 1910 року писав, що твір Сельми Лагерлеф прекрасніший за всі, що йому доводилося читати. «Коли я виросту, – закінчував він свого листа, – мені теж, мабуть, захочеться написати таку книгу про Німеччину».

Друг Лагерлеф – педагог і письменниця Янна Отердаль – розповіла один цікавий епізод. У середині 1910-х років у Морбацці жив хлопчик років п'ятнадцяти. Сельма піклувалася про нього, тому що хлопчик мав таке саме ім'я, як і її улюблений герой – Нільс Хольгерсон. Коли він поїхав зі Швеції, Лагерлеф писала йому листи. На все життя він запам'ятав її прощальні слова: «Коли поїдеш, пам'ятай, куди б не закинула тебе доля і які б важкі часи ти не переживав, тут – у Морбацці – твій дім».

До Росії Нільс прилетів, коли там вже був свій літаючий герой – «Жаба-мандрівниця» Всеволода Гаршина. У 1912 році в Росії побувала і сама Лагерлеф. Вона добре знала твори Льва Толстого, Федора Достоєвського, Івана Тургенєва і у 1909 році під час вручення Нобелівської премії назвала своїми вчителями цих видатних російських письменників.

У 1956 році був створений кольоровий мультфільм «Заколдованный мальчик». А 1982 року вийшов друком перший повний переклад книги російською, який з оригіналу шведською мовою здійснила Людмила Брауде.

У 1907 році Сельма Лагерлеф була удостоєна ступеня доктора Упсальського університету, а у 1909 році *«як данину високому ідеалізму, яскравій уяві та духовному проникненню, що відзначають всі її твори»* отримала Нобелівську премію, щиро зізнаючись: «Не знаю, чи заслуговую на цю премію. Писати завжди було для мене найбільшою насолодою, метою всього мого життя». Свою нобелівську промову Сельма побудувала оригінально – як розповідь померлому батькові про честь, якої вона удостоєна.

Саме для дітей, крім «Чудесної мандрівки Нільса з дикими гусьми», Лагерлеф написала ще збірку новел «Тролі та люди» і вірші.

У 1958 році за закликом Всесвітньої Ради Миру відзначалося сторіччя з дня народження Сельми Лаґерлеф.

Шведський дослідник Нільс Афцеліус вважав, що найголовнішим у світогляді письменниці було неприйняття насилля і прагнення до милосердя. Не випадково з початком Першої світової війни Лаґерлеф виступала ярою її противницею: «Допоки слова будуть злітати з мого язика, поки у серці моєму буде битися кров, буду я захищати справу миру». Антифашистську позицію займала вона і у 1930-х роках.

Письменниця не належала до жодної партії, захищала права жінок, виступала за свободу і незалежність і, оцінюючи свою творчість, визнавала: «...я сиджу тут, у Морбацці, і згадую все, що мною створено, у чому я абсолютно переконана. Я не створила жодного твору, який би приніс шкоду людству». Відомі її виступи проти війни, на захист культури, гуманного ставлення до людей. Павло Загребельний із захопленням писав: «Першу світову війну письменниця засудила в своєму творі «Від смерті до життя», і до голосу цієї німечки прислухалася вся Швеція».

Видання, що ви тримаєте в руках, – лише частинка двотомної казкової епопеї, яка дає можливість відчувати унікальність задуму шведської письменниці, яка не намагалася замінити підручник географії, а, за висловом Нільса Афцеліуса, «вона подарувала дітям стимул до пізнання». Сельмі Лаґерлеф хотілося, щоб казки викликали зацікавленість і спрямовували дітей до вивчення наукових праць з історії, географії, біології своєї країни. Шведський поет і критик Оскар Левертин справедливо відзначав ніжність письменниці, її натхненну любов до людей, тварин, квітів.

Ніколи не можна передбачити, яка книга і який герой стане цікавим для читача, увійде до його серця і поселиться там назавжди. Нільсу це вдалося... З 1950 року встановлено премію за кращу книгу для дітей – премію імені Нільса Хольгерсона, якою однією з перших було нагороджено Астрід Ліндгрєн. Хольгерсон став символом і емблемою Швеції, адже у вестибюлях готелів, на рекламах

туристичних фірм, обкладинках книг, поштових марках, сірникових коробках, з вітрин сувенірних крамниць посміхається до вас Нільс – маленький «гусенавт», як називають його співвітчизники. Нільс літає, захоплюючи і заохочуючи до польоту всіх бажаючих...

Ю. М. Холодна

Книги, які ви можете прочитати додатково

1. *Брауде Л. Ю.* Полет Нильса. Судьба книги Сельмы Лагерлёф. – М.: Книга, 1975.

2. *Вестин Буэль.* Детская литература в Швеции. – М.: Издание Шведского института и журнала «Детская литература», 1994.

3. *Загребельний Павло.* Неложними устами. Статті, есе, портрети. – Київ: Радянський письменник. – С. 96 – 102.

4. *Костецький А. Г.* Пригоди славнозвісних книг. – К.: Видавництво Початкова школа, 2005. – 224 с.

5. *Лагерлёф С.* Собрание сочинений: В 4 т. Т. 2: Удивительное путешествие Нильса Хольгерсона с дикими гусями по Швеции: Сказочная эпопея. – Л.: Худож. лит., 1991. – 554 с.

6. *Лагерлеф С.* Чудесна мандрівка Нільса Хольгерсона з дикими гусьми. – К.: Школа, 2009. – 224 с.

Розділ 1. Лісовий гном

1

В маленькому шведському селі Вестменхег жив колись хлопчик на ім'я Нільс. На вигляд – звичайнісінький хлопчик.

Та годі було йому ради дати.

На уроках він ловив ґав і хапав двійки, в лісі нищив пташині гнізда, гусей на дворі дражнив, курей ганяв, у корів жбурляв камінцями, а kota смикав за хвоста, ніби хвіст – це мотузка від дверного дзвоника.

Так жив він до дванадцяти років. Аж якось трапилася з ним незвичайна пригода.

А було це так.

Одного разу у неділю батько з матір'ю зібралися на ярмарок у сусіднє село. Нільс не міг дочекатися, доки вони підуть.

«Йшли б швидше! – думав Нільс, зиркаючи на батьківську рушницю, що висіла на стіні. – Хлопці луснуть від заздрощів, як побачать мене з рушницею».

Та батько ніби прочитав його думки.

– Гляди ж, з дому ані на крок! – сказав він. – Відкривай підручника й набирайся розуму. Чуєш?

– Чую, – відповів Нільс, а про себе подумав: «Як би не так, стану я гаяти недільний день на уроки».

– Вчися, синку, вчися, – сказала мати.

Вона навіть сама дістала з полиці підручник, поклала на стіл і підсунула крісло.

А батько відрахував десять сторінок і суворо наказав:

– Щоб до нашого повернення все назубок знав. Сам перевірю.

Нарешті батьки пішли.

«Добре їм, он як весело крокують! – важко зітхнув Нільс. – А я наче в мишоловку втрапив з цими уроками!».

Та що вдієш! Нільс знав, що з батьком жарти недоречні. Він знову зітхнув і всівся за стіл. Щоправда, дивився не так в книжку, як у вікно. Адже це – набагато цікавіше заняття!

За календарем був ще березень, але тут, на півдні Швеції, весна вже встигла здолати зиму. В рівчаках весело струменіла вода. На деревах набубнявіли бруньки. Буковий ліс випростав свої гілки, заляккі в зимові холоди, і тепер тягнувся вгору, ніби хотів сягнути блакитного весняного неба.

А під самісіньким вікном поважно розгулювали кури, стрибали й чубилися горобці, в каламутних калюжах плескалися гуси. Навіть корови, замкнені в хліві, відчували весну й мукали на всі голоси, ніби просили: «Ви – ипусти нас, ви-ипусти нас!»

Нільсу теж хотілося і співати, і кричати, і чалапати по калюжах, і битися з сусідськими хлопчиками. Він, похнюпившись, відвернувся від вікна і втупився в книгу. Та прочитав він не багато. Букви почали чомусь стрибати перед очима, рядки то зливалися, то розбігалися... Нільс і сам не помітив, як задрімав.

Хтозна, може, Нільс так і проспав би увесь день, якби його не розбудив якийсь шурхіт.

Нільс підняв голову й насторожився.

У дзеркалі, що висіло над столом, відображалася вся кімната. Нікого, окрім Нільса, в кімнаті немає... Все наче на своєму місці, все гаразд...

Аж раптом Нільс ледь не скрикнув. Хтось відкрив кришку скрині!

У скрині мати зберігала всі свої коштовні речі. Там лежало вбрання, котре вона носила ще замолоду, – широчезні спідниці з домотканого селянського сукна, розшиті кольоровим бісером ліфи, білосніжні накрохмалені очіпки, срібні пряжки та ланцюжки.

Мати нікому не дозволяла відкривати без неї скриню, а Нільса й близько до неї не підпускала. А про те, що вона могла піти з дому, не замкнувши скрині, годі й говорити! Такого ніколи не бувало. Та й

сьогодні – Нільс чудово це пам'ятав – мати двічі верталася з порога, щоб посмикати замок, – чи ж добре замкнувся?

Хто ж відімкнув скриню?

Може, поки Нільс спав, в будинок заліз злодій і тепер ховається десь тут, за дверима чи за шафою?

Нільс затамував подих і, не кліпаючи, вдивлявся у дзеркало.

Що це за тінь там, у кутку скрині? Ось вона ворухнулася...Ось поповзла по краю... Миша? Та ні, на мишу не схоже...

Нільс просто очам не вірив. На краєчку скрині примостився маленький чоловічок. Він ніби зійшов з недільної картинки в календарі. На голові – крилатий капелюх, чорний каптанчик, прикрашений мереживним комірцем та манжетами, панчохи під коліньми підв'язані пишними бантиками, а на червоних сап'янових черевичках поблискують срібні пряжки.

«Та це ж гном! – здогадався Нільс. – Справжнісінький гном!»

Мати часто розповідала Нільсу про гномів. Вони живуть у лісі. Вони вміють говорити і по-людськи, і по-пташиному, і по-звіриному. Вони знають про всі скарби, котрі, хоч сто, хоч тисячу років тому закопали в землю. Схочуть гноми – взимку на снігу зацвітуть квіти, схочуть – влітку ріки скреснуть кригою.

Ну, а боятися гномів нічого. Що поганого може зробити така крихітна істота!

До того ж гном зовсім не зважав на Нільса. Він, здається, нічого не помічав, окрім оксамитової безрукавки, розшитої дрібними річковими перлинами, що лежала у скрині на самому верху.

Поки гном милувався химерним старовинним візерунком, Нільс вже прикидав, яку б штуку утнути з дивним гостем.

От би зіштовхнути його в скриню, а потім накрити кришкою, клац! А ще можна от що...

Не повертаючи голови, Нільс роззирнувся довкола. У дзеркалі вся кімната була мов на долоні. На полицях в чіткому порядку вишикувалися кавник, чайник, миски, каструлі... Біля вікна – комод,

заставлений усякою всячиною... А онде на стіні – поруч з батьківською рушницею – сачок для ловлі мух. Саме те, що треба!

Нільс обережно зісковзнув на підлогу і зірвав сачок з цвяшка.

Один помах – і гном затріпотів у сітці, як спіймана бабка.

Його крилатий капелюх з'їхав набік, ноги зашпорталися в полах каптанчика. Він вовтузився на дні сітки й безпорадно розмахував руками. Та щойно йому вдавалося трошки підвестися, Нільс струшував сачок, і гном знову сповзав донизу.

– Послухай-но, Нільсе, – почав врешті благати гном, – відпусти мене на волю! Я дам тобі за це золоту монету, велику, як ґудзик на твоїй сорочці.

Нільс на хвильку замислився.

– Що ж, це, мабуть, непогано, – сказав він і перестав розгойдувати сачок.

Чіпляючись за ріденьку тканину, гном спритно поліз нагору. Він вже вхопився за залізний обруч, і над краєм сітки з'явилася його голова...

Тут Нільсу спало на думку, що він продешевив. Адже на додачу до золотої монетки можна було б зажадати, щоб гном вчив за нього уроки! Та хіба ж мало чого можна було придумати! Гном тепер на все погодиться! Коли сидиш в сачку, не сперечатимешся.

І Нільс знову струснув сітку.

Аж раптом хтось відважив йому добрячого ляпаса. Сітка випала у нього з рук, а сам він стрімголов відкотився у куток.

2

Якусь мить Нільс лежав нерухомо, потім, крекчучи й охаючи, підвівся.

Гнома вже й слід пропав. Скриня була замкнена, а сачок висів на своєму місці – поруч з батьківською рушницею.

«Наснилося мені все це, чи що? – подумав Нільс. – Та ні ж бо, права щока горить, наче по ній пройшлися праскою. Це гном так мене ogrів! Звісно, батько з матір'ю не повірять, що гном побував у нас в гостях. Скажуть: все це чергові вигадки, щоб уроки не вчити. Ні, як не крути, а треба знову сідати за книгу!»

Нільс ступив два кроки й зупинився. З кімнатою щось коїлося. Стіни їх маленького будиночка розсунулися, стеля подалася високо вгору, а крісло, на якому Нільс завжди сидів, височіло над ним неприступною горою. Щоб вилізти на нього, Нільсу довелося дертися по витій ніжці, наче по кострубатовому дубовому стовбуру. Книга як і раніше лежала на столі, але вона була такою величезною, що зверху сторінки Нільс не міг розгледіти жодної букви. Він влігся животом на книгу й поповз від рядка до рядка, від слова до слова. Він геть вибився із сил, поки прочитав одну фразу.

– Та що ж це таке? Так і до завтрашнього дня до кінця сторінки не дістанешся! – вигукнув Нільс й рукавом витер піт з чола.

І раптом він побачив, що з дзеркала на нього дивиться крихітний чоловічок – точнісінько такий, як той гном, що попався до нього в сітку. Тільки одягнений по-іншому: в шкіряних штанях, в жилетці і в картатій сорочці з великими гудзиками.

– Гей ти, чого тобі тут треба? – крикнув Нільс і погрозив чоловічкові кулаком.

Чоловічок теж погрозив кулаком Нільсу.

Нільс взявся в боки й висолопив язика. Чоловічок теж взявся в боки і показав Нільсу язика.

Нільс тупнув ногою. І чоловічок тупнув ногою.

Нільс стрибав, крутився дзиґою, розмахував руками, та чоловічок не відставав від нього. Він теж стрибав, теж вертівся дзиґою й розмахував руками.

Тоді Нільс сів на книгу й гірко заплакав. Він зрозумів, що гном зачарував його, і що маленький чоловічок, який дивився на нього з дзеркала, – це він сам, Нільс Хольгерсон.

«А може, це все-таки сон?» – подумав Нільс.

Він міцно примружився, потім – щоб зовсім прокинутися – ущипнув себе щосили і, почекавши з хвильку, знову відкрив очі. Ні, він не спав. І рука, яку він ущипнув, боліла по-справжньому.

Нільс підібрався до самого дзеркала і ткнувся в нього носом. Так, це він, Нільс. Тільки був він тепер завбільшки з горобця.

«Треба знайти гнома, – вирішив Нільс. – Може, гном просто пожартував?»

Нільс сповз по ніжці крісла на підлогу й обнишпорив всі закутки. Він заліз під лаву, під шафу, – зараз йому це було неважко, – заліз навіть у мишачу нірку, проте гнома ніде не було.

Лишалася ще надія – гном міг сховатися на підвір'ї.

Нільс вибіг у сіни. Де ж його черевики? Вони мають стояти біля дверей. І сам Нільс, і його батько з матір'ю, і всі селяни в Вестменхезі, та й у всіх селах Швеції, завжди залишають свої черевики біля порога. Адже черевики дерев'яні. В них ходять тільки по вулиці, а вдома знімають.

Та як же він, такий маленький, впорається тепер зі своїми величезними, важкими черевичками?

І тут Нільс побачив перед дверима пару крихітних черевичків. Спочатку він зрадів, а потім злякався. Якщо гном зачарував навіть черевики, отже, він і не збирається зняти закляття з Нільса!

Ні, ні, треба якнайшвидше знайти гнома! Треба просити його, бламати! Ніколи, ніколи більше Нільс нікого не скривдить! Він стане найслухнянішим, найзразковішим хлопчиком...

Нільс сунув ноги в черевички і прослизнув у двері. Добре, що вони були прочинені. Інакше хіба зміг би він дотягнутися до клямки й відсунути її!

Біля ґанку, на старій дубовій дошці, перекинутій через калюжу, стрибав горобець. Щойно горобець побачив Нільса, він застрибав ще швидше й зацвірінкав на все своє гороб'яче горло. І – диво дивне! – Нільс його чудово розумів.

– Подивіться-но на Нільса! – кричав горобець. – Подивіться-но на Нільса!

– Кукуріку! – весело закричав півень. – Скиньмо його в ріку!

А кури залопотіли крилами й навперебій закудкудакали:

– Так йому й треба! Так йому й треба!

Гуси обступили Нільса зусібіч і, витягуючи шиї, шипіли йому у вухо:

– Хорош-ший! Оце ж бо вже хорош-ший! Що, боїш-шся тепер?

Боїш-шся?

І вони клювали його, щипали, дзьобали, смикали за руки й за ноги.

Бідолашному Нільсу добряче перепало б, якби в цей час на подвір'ї не з'явився кіт. Помітивши кота, кури, гуси та качки відразу ж кинулися врзнобіч й почали порпатися в землі з таким виглядом, ніби їх нічого на світі не цікавить, окрім черв'яків та торішніх зерен.

А Нільс зрадів коту, як рідному.

– Любий котику, – сказав він, – ти знаєш всі закутки, всі дірки, всі нірки на нашому подвір'ї. Будь ласкавий, скажи, де мені знайти гнома? Адже він не міг далеко піти.

Кіт відповів не одразу. Він сів, обвив хвостиком передні лапки й глянув на хлопчика. Це був здоровецький чорний кіт, з великою білою цяткою на грудях. Його гладка шерстка аж вилискувала на сонці. Вигляд у кота був цілком доброзичливий. Він навіть втягнув свої кігті й примружив очі з вузесенькою жовтою смужечкою посередині.

– М-р-р, м-р-р! Я, звісно, знаю, де знайти гнома, – заговорив кіт ласкавим голосом. – Та ще невідомо, скажу я тобі чи ні...

– Котику, котику, золотий ротику, ти повинен мені допомогти! Хіба ж ти не бачиш, що гном мене зачарував?

Кіт трішечки розплющив очі. В них спалахнув зелений лихий вогник, та муркотів кіт і досі лагідно.

– Це за що ж я повинен тобі допомагати? – сказав він. – Може, за те, що ти запхнув мені у вухо осу? Чи за те, що ти підпалив мені шерсть? Чи за те, що ти щодня смикав мене за хвоста? Га?

– А я й зараз можу смикнути тебе за хвоста! – закричав Нільс. І, забувши про те, що кіт разів у двадцять більший за нього самого, ступив крок уперед.

Що тут трапилось з котом! Очі в нього загорілися, спина вигнулася, шерсть стала дибки, з м'яких пухнастих лапок вилізли гострі кігті. Нільсу навіть здалося, що це якийсь небачений дикий звір вискочив з лісових нетрів. Проте Нільс не відступив. Він зробив іще крок... Тоді кіт одним стрибком збив з ніг Нільса і притис його до землі передніми лапами.

– Допоможіть, допоможіть! – заверещав Нільс щосили.

Але голосок у нього був тепер мов у мишеняти. Та й нікому було його рятувати.

Нільс зрозумів, що йому настав кінець, і від жаху заплющив очі.

Раптом кіт втягнув пазурі, випустив Нільса з лап і сказав:

– Гарзд, на перший раз досить. Якби твоя мати не була такою доброю господинею і не поїла мене вранці й ввечері молочком, тобі було б непереливки. Заради неї я залишу тебе в живих.

З цими словами кіт повернувся й спокійнісінько пішов геть, тихенько муркочучи, як і годиться доброму домашньому котові.

А Нільс встав, обтрусив зі шкіряних штанців бруд й поплентався в кінець двору. Там він видерся на виступ кам'яної огорожі, всівся, звисивши крихітні ноги в крихітних черевичках, і задумався.

Що ж буде далі?! Невдовзі повернуться батько з матір'ю! Як же вони здивуються, побачивши свого сина! Мати, звісно, заплаче, а батько, може, скаже: так Нільсу й треба! Потім прийдуть сусіди з усієї округи, візьмуться його розглядати й охати... А раптом його хтось вкраде, щоб показувати роззявам на ярмарку? Ох і потішатимуться над ним хлопчиська!.. Ах, який він нещасний! Який нещасний! У цілому світі, мабуть, немає людини нещаснішої за нього!

Вбога хатинка його батьків, притиснута до землі похилим дахом, ніколи ще не здавалася йому такою великою й гарною, а їхній тісний дворик – таким просторим.

Десь над головою Нільса зашуміли крила. Це з півдня на північ летіли дикі гуси. Вони летіли високо в небі, витягнувшись правильним клином, але, побачивши своїх родичів – домашніх гусей, – спустилися нижче й закричали:

– Летімо з нами! Летімо з нами! Ми летимо на північ, до Лапландії! До Лапландії!

Домашні гуси захвилювалися, заґелґотали, залопотіли крилами, наче пробували, чи можуть вони злетіти. Але стара гуска – вона доводилася бабусею добрій половині гусей – бігала навколо них і лементувала:

– З глузду з'їх-хали! З глузду з'їх-хали! Схаменіться! Ви ж не якісь волоцюги, ви поважні домашні гуси!

І, задерши голову, вона закричала в небо:

– Нам і тут добре! Нам і тут добре!

Дикі гуси спустилися ще нижче, ніби видивляючись щось у дворі, і раптом – всі разом – злетіли в небо.

– Га-га-га! Га-га-га! – кричали вони. – Хіба ж це гуси? Це якісь жалюгідні курки! Лишайтеся у вашому курнику!

Від злості й образи у домашніх гусей навіть очі почервоніли. Такої образи вони ще ніколи не чули.

Тільки білий молодий гусак, задерши голову догори, стрімко побіг по калюжах.

– Зачекайте на мене! Зачекайте на мене! – кричав він диким гусям. – Я лечу з вами! З вами!

«Та це ж Мартін, найкращий мамин гусак, – подумав Нільс. – Чого доброго, він і справді полетить!»

– Стій, стій! – закричав Нільс і кинувся за Мартіном.

Нільс ледве наздогнав його. Він підстрибнув й, обхопивши руками довгу гусячу шию, повис на ній всім тілом. Але Мартін навіть не відчув цього, ніби Нільса й не було. Він сильно змахнув крилами – раз, другий – і, сам того не сподіваючись, полетів.

Поки Нільс зрозумів, що сталося, вони вже були високо в небі.

Розділ 2. Верхи на гусакові

1

Нільс і сам не знав, як йому вдалося залізти на спину Мартіна. Ніколи Нільс не думав, що гуси такі слизькі. Обома руками він вчепився в гусяче пір'я, весь зіщулився, увібрав голову в плечі й навіть заплющив очі.

А навколо завивав і свистів вітер, ніби хотів відірвати Нільса від Мартіна і скинути вниз.

– Зараз упаду, от зараз упаду! – шепотів Нільс.

Та минуло десять хвилин, двадцять, а він не падав. Врешті він осмілів й трохи розплющив очі.

Справа й зліва миготіли сірі крила диких гусей, над самісінькою головою Нільса, мало не торкаючи його, пропливали хмари, а далеко-далеко внизу темніла земля.

Вона була зовсім не схожа на землю. Здавалося, що хтось розстелив під ними величезну картату хустку. Яких тільки клітинок тут не було! Одні – чорні, інші жовтуваті-сірі, треті світло-зелені.

Чорні клітинки – це свіжозорана земля, зелені – озимина, що перезимувала під снігом, а жовтуваті-сірі квадратики – це торішня стерня, якої ще не торкнувся плуг селянина.

Ось клітинки по краях темні, а всередині – зелені. Це сади: дерева там стоять зовсім голі, та галявини вже вкрилися першою травою.

А ось коричневі клітинки з жовтою облямівкою – це ліс: він ще не встиг одягнути зелені шати, а молоді буки на узліссі жовтіють старим сухим листям.

Спочатку Нільсу було навіть весело розглядати це різнобарв'я. Та чимдалі летіли гуси, тим тривожніше ставало в нього на душі.

«Чого доброго, вони й справді занесуть мене до Лапландії!» – подумав він.

– Мартіне, Мартіне! – крикнув він гусакові. – Повертай додому! Досить, наліталися!

Але Мартін нічого не відповів.

Тоді Нільс щосили пришпорив його своїми дерев'яними черевичками.

Мартін трохи повернув голову й прошипів:

– Чуєш-ш-ш, хлопче! Сиди тихо, інакше скину тебе...

Довелося сидіти тихо.

2

Цілий день білий гусак Мартін летів нарівні зі всією зграєю, ніби він ніколи й не був домашнім гусаком, ніби він все життя тільки те й робив, що літав.

«І звідки у нього лишень таке завзяття?» – дивувався Нільс.

Та до вечора Мартін все ж став здавати. Тепер кожному було зрозуміло, що літає він зовсім недавно: то раптом відстане, то вирветься вперед, то ніби провалиться в яму, то наче підскочить вгору.

І дикі гуси помітили це.

– Акко Кебнекайсе! Акко Кебнекайсе! – закричали вони.

– Що вам від мене потрібно? – запитала гуска, що летіла попереду всіх.

– Білий відстає!

– Він повинен знати, що летіти швидко легше, аніж повільно! – крикнула гуска, навіть не озирнувшись.

Мартін намагався сильніше й частіше змахувати крилами, та втомлені крила обважніли й тягнули його вниз.

– Акко! Акко Кебнекайсе! – знову закричали гуси.

– Що вам потрібно? – відгукнулася стара гуска.

– Білий не може летіти так високо!

– Він повинен знати, що летіти високо легше, аніж летіти низько! – відповіла Акка.

Бідний Мартін напружився з останніх сил. Але крила у нього зовсім ослабли й ледве тримали його.

– Акко Кебнекайсе! Акко! Білий падає!

– Хто не може літати, як ми, хай сидить вдома! Перекажіть це білому! – крикнула Акка, не сповільнюючи лету.

– Й справді, краще б нам сидіти вдома, – прошепотів Нільс й міцніше вчепився за шию Мартіна.

Мартін падав, як підстрелений.

Щастя ще, що дорогою їм трапилася якась зачахла верба. Мартін зачепився за верхівку дерева й повис серед гілок. Так вони й висіли. Крила у Мартіна обм'якли, шия теліпалася, як ганчірка. Він геть засапався й дихав широко роззявляючи дзьоба, наче хотів захопити якнайбільше повітря.

Нільсу стало шкода Мартіна. Він навіть спробував його втішити.

– Любий Мартіне, – сказав Нільс лагідно, – не журися, що вони тебе покинули. Ну поміркуй сам, куди тобі з ними змагатися! Давай краще повернемося додому!

Мартін і сам розумів: треба б повернутися. Але йому так хотілося довести всьому світу, що й домашні гуси чогось варті!

А тут ще цей осоружний хлопчисько зі своїми втішаннями! Якби він не сидів у нього на шиї, Мартін, може, й долетів би до Лапландії.

Злість одразу додала Мартіну сил. Він замахав крилами з такою люттю, що відразу піднявся мало не до самісіньких хмар і незабаром наздогнав зграю.

На його щастя, почало сутеніти.

На землю лягли чорні тіні. З озера, над яким пролітали дикі гуси, піднімався туман.

Згряя Акки Кебнекайсе спустилася на ночівлю.

3

Щойно гуси торкнулися піщаного берега, вони відразу полізли у воду. На березі лишилися гусак Мартін і Нільс.

Як з крижаної гірки, Нільс з'їхав зі слизької спини Мартіна. Нарешті він на землі! Нільс розправив затерплі руки й ноги і подивився довкола.

Зима тут відступала повільно. Все озеро було ще скуте кригою, й лише біля берегів проступила вода – темна й блискуча.

До самісінького озера чорною стіною підступали високі ялини. Всюди сніг вже розтанув, але тут, біля корявих, зрослих коренів, сніг все ще лежав щільним товстим шаром, ніби ці могутні ялини силою утримували біля себе зиму.

Сонце вже зовсім сховалося.

З темної глибини лісу долинало якесь потріскування й шурхіт.

Нільсу стало моторошно.

Як же далеко вони залетіли! Тепер, якщо Мартін навіть і захоче повернутися, їм все одно не знайти дороги додому... Та все-таки Мартін молодець!.. Але що ж це з ним?

– Мартіне! Мартіне! – погукав Нільс.

Мартін не озивався. Він лежав, як неживий, розпластавши по землі крила й витягнувши шию. Очі його були оповиті каламутною плівкою. Нільс злякався.

– Любий Мартіне, – сказав він, нахилившись над гусаком. – Ковтни-но води! Побачиш, тобі відразу стане легше.

Але гусак навіть не ворухнувся. Нільс похолов від страху...

Невже Мартін помре? Адже у Нільса не було тепер жодної близької душі, окрім цього гусака.

– Мартіне! Ну ж бо, Мартіне! – тормосив його Нільс. Гусак наче не чув його.

Тоді Нільс обхопив Мартіна обома руками за шию й потягнув до води.

Це була нелегка справа. Гусак був найкращим в їхньому господарстві, й мати розгодувала його на славу. А Нільса зараз ледь від землі видно. І все-таки він дотягнув Мартіна до озера й встромив його голову прямо в студену воду.

Спершу Мартін лежав нерухомо. Та ось він розплющив очі, зробив ковток-другий й насилу звівся на лапи. З хвилину він постояв, хитаючись з боку на бік, потім по самісіньку шию заліз в озеро й повільно поплив між крижинами. Раз у раз він занурював дзьоб у воду, а потім, задерши голову, жадібно ковтав водорості.

«Йому пощастило, – з заздністю подумав Нільс, – а я ж теж від ранку не мав ані крихти в роті».

Цієї миті Мартін підплив до берега. У дзьобі в нього був затиснутий маленький червоноокий карасик.

Гусак поклав рибину перед Нільсом і сказав:

– Вдома ми не були з тобою друзями. Але ти допоміг мені в біді, і я хочу віддячити тобі.

Нільс ледве не кинувся обіймати Мартіна. Щоправда, він ніколи раніше не куштував сирої риби. Та що вдієш, треба звикати! Іншої вечері не дістанеш.

Він помацав у кишенях, шукаючи свій складаний ніж. Він, як завжди, лежав з правого боку, тільки став завбільшки із шпильку, – втім, саме по кишені.

Нільс розкрив ножа й почав потрошити рибу.

Раптом почувся якийсь шум і плескіт. На берег, обтрушуючись, вийшли дикі гуси.

– Гляди, не вибовкай, що ти людина, – шепнув Нільсу Мартін й виступив наперед, шанобливо вітаючи зграю.

Тепер можна було роздивитися як слід усю компанію. Варто визнати, що красою вони не вирізнялися, ці дикі гуси. І зростом не вийшли, і вбранням не могли похвалитися. Всі як на підбір сірі, наче пилом притрушені, – хоч би у когось однісінька біла пір'їнка!

А ходять-то як! Підстрибом, підскоком, ступають куди попало, не дивлячись під ноги.

Мартін від подиву навіть розвів крилами. Хіба ж так ходять порядні гуси? Ходити треба повільно, ступати на всю лапу, голову тримати високо. А ці шкандибають, наче кульгаві.

Попереду всіх виступала стара-престара гуска. Ох, і що це була за красуня! Шия тонесенька, з-під пір'я кістки стирчать, а крила ніби хтось обгриз. Зате її жовті очі блищали, мов дві палаючі жаринки. Всі гуси шанобливо дивилися на неї, не сміючи заговорити, поки гуска перша не скаже своє слово.

Це була сама Акка Кебнекайсе, проводирка зграї. Сто разів вже водила вона гусей з півдня на північ і сто разів поверталася з ними з півночі на південь. Кожен кущик, кожен острівець на озері, кожна галявину в лісі знала Акка Кебнекайсе. Ніхто не вмів вибрати місце для ночівлі краще, ніж Акка Кебнекайсе; ніхто не вмів краще, ніж вона, сховатися від хитрих ворогів, що підстерігають гусей в дорозі.

Акка довго роздивлялася Мартіна від кінчика дзьоба до кінчика хвоста й нарешті сказала:

– Наша згряя не може приймати до себе аби кого. Всі, кого ти бачиш перед собою, належать до кращих гусячих сімейств. А ти навіть літати як слід не вмієш. Що ти за гусак, якого роду й племені?

– Моя історія не довга, – сумно сказав Мартін. – Я народився торік в містечку Сванегольм, а восени мене продали Хольгеру Нільсону – в сусіднє село Вестменхег. Там я й жив до сьогоднішнього дня.

– Як же ти набрався хоробрості летіти з нами? – запитала Акка Кебнекайсе.

– Ви назвали нас жалюгідними курками, і я вирішив довести вам, диким гусям, що й ми, домашні гуси, на щось здатні, – відповів Мартін.

– І на що ж ви, домашні гуси, здатні? – знову запитала Акка Кебнекайсе. – Як ти літаєш, ми вже бачили, та, може, ти відмінний плавець?

– І цим я не можу похвалитися, – сумно сказав Мартін. – Мені доводилося плавати тільки в ставку за селом, але, правду кажучи, цей ставок хіба що трохи більший від найбільшої калюжі.

– Ну, тоді ти, певно, майстер стрибати?

– Стрибати? Жоден поважаючий себе домашній гусак не дозволить собі стрибати, – сказав Мартін.

І раптом спохватився. Він згадав, як кумедно підстрибують дикі гуси, й зрозумів, що бовкнув зайве.

Тепер Мартін був упевнений, що Акка Кебнекайсе зараз же прожене його зі своєї зграї.

Але Акка Кебнекайсе сказала:

– Мені до вподоби твоя сміливість, що ти говориш так сміливо. Хто сміливий, той буде вірним товаришем. Ну, а навчитися тому, чого не вмієш, ніколи не пізно. Якщо хочеш, залишайся з нами.

– Дуже хочу! – відповів Мартін. Раптом Акка Кебнекайсе помітила Нільса.

– А це ще хто з тобою? Таких, як він, я ніколи не бачила.

Мартін знітився на мить.

– Це мій товариш... – невпевнено мовив він. Тут Нільс виступив вперед і рішуче заявив:

– Мене звати Нільс Хольгерсон. Мій батько – Хольгер Нільсон – селянин, і дотепер я був людиною, але сьогодні вранці...

Договорити йому не вдалося. Щойно він вимовив слово «людина», гуси позадували й, витягнувши шиї, вороже зашипіли, загелготали, залопотіли крилами.

– Людині не місце серед диких гусей, – сказала стара гуска. – Люди були, є й будуть нашими ворогами. Ти повинен негайно покинути зграю.

Тепер вже Мартін не втримався і втрутився:

– Але ж його і людиною-то не назвеш! Погляньте, який він маленький! Я ручаюся, що він не заподіє вам ніякого лиха. Дозвольте йому лишитися хоча б на одну ніч.

Акка пильно глянула на Нільса, потім на Мартіна й нарешті сказала:

– Наші діди, прадіди і прапрадіди заповідали нам ніколи не довірятися людині, байдуже, маленька вона чи велика. Та якщо ти

ручаєшся за нього, то так і бути – сьогодні хай він залишиться з нами. Ми заночуємо на великій крижині посеред озера. А завтра вранці він повинен покинути нас.

З цими словами вона знялася в повітря. За нею полетіла вся зграя.

– Послухай, Мартіне, – несміливо запитав Нільс, – ти що ж, залишишся з ними?

– Ну звісно! – з гордістю відповів Мартін. – Не щодня домашньому гусакові випадає така честь – летіти в зграї Акки Кебнекайсе.

– А як же я? – знову запитав Нільс. – Мені нізащо самому не дістатися додому. Я зараз і в траві заблукаю, не те що в цьому лісі.

– Додому тебе відносити мені ніколи, сам розумієш, – сказав Мартін. – Та от що я можу тобі запропонувати: летімо разом з усіма. Подивимося, що це за Лапландія така, а потім і додому повернемося. Акку я вже якось умовлю, а не вмовлю, то обману. Ти тепер маленький, захвати тебе неважко. Та годі базікати! Назбирай-но швидше сухої трави. Та якнайбільше!

Коли Нільс набрав цілий оберемок торішньої трави, Мартін обережно підхопив його за комір сорочки й переніс на велику крижину. Дикі гуси вже спали, заховавши голови під крила.

– Розклади траву, – скомандував Мартін, – інакше без підстилки у мене, чого доброго, лапи до криги примерзнуть.

Підстилка хоч і вийшла ріденькою (чи ж багато Нільс міг трави прихопити!), та все ж лід абияк прикривала.

Мартін став на неї, знову схопив Нільса за комір і засунув собі під крило.

– На добраніч! – сказав Мартін й міцніше притиснув крило, щоб Нільс не випав.

– На добраніч! – сказав Нільс, зариваючись з головою в м'який і теплий гусячий пух.

Розділ 3. Нічний злодій

1

Коли всі птахи й звірі заснули міцним сном, з лісу вийшов лис Смірре.

Щоночі виходив Смірре на полювання, й непереливки було тому, хто безтурботно засинав, не встигши забратися на високе дерево чи сховатися в глибокій норі.

М'якими, нечутними кроками підкрався лис Смірре до озера. Він давно вже вистежив зграю диких гусей й наперед облизувався, думаючи про смачну гусятину.

Але широка чорна смуга води відділяла Смірре від диких гусей. Смірре стояв на березі й від злості клацав зубами.

Аж раптом він помітив, що вітер поволі підганяє крижину до берега.

«Ага, здобич все-таки моя!» – посміхнувся Смірре й, присівши на задні лапи, терпляче став чекати.

Він чекав годину. Чекав дві години... три...

Чорна смужка води між берегом і крижиною ставала дедалі вужчою.

Ось лис вловив гусячий дух.

Смірре ковтнув слину.

З шелестінням і легким дзенькотом крижина вдарилася об берег...

Смірре приловчився й стрибнув на лід.

Він підкрадався до зграї так тихо, так обережно, що жоден гусак не почув наближення ворога. Але стара Акка почула. Її різкий крик рознісся над озером, розбудив гусей, підняв всю зграю в повітря.

Та все ж Смірре встиг схопити одного гусака.

Від крику Акки Кебнекайсе прокинувся й Мартін. Сильним помахом він розкрив крила й стрімко злетів угору. А Нільс так само стрімко полетів донизу.

Він стукнувся об лід і розплющив очі. Спросоння Нільс навіть не зрозумів, де він і що з ним сталося. Та раптом він побачив лиса, що тікав з гусаком в зубах. Не вагаючись, Нільс кинувся навздогін.

Бідолашний гусак, що потрапив у пашу Смірре, почув тупіт дерев'яних черевичків й, вигнувши шию, з боязкою надією озирнувся.

«Ах, он хто це! – сумно подумав він. – Отже, пропав я. Куди такому впоратися з лисом!»

А Нільс зовсім забув, що лис, якщо схоче, може розчавити його однією лапою. Він гнався по п'ятах за нічним злодієм і твердив сам собі:

– Лише б наздогнати! Лише б наздогнати!

Лис перестрибнув на берег – Нільс за ним. Лис кинувся до лісу – Нільс за ним.

– Зараз же відпусти гусака! Чуєш? – кричав Нільс. – Інакше я тебе так відлупцюю, що не радий будеш!

– Хто це там пищить? – здивувався Смірре.

Він був допитливим, як усі лиси на світі, тому зупинився й повернув морду.

Спочатку він навіть не побачив нікого.

Лишень коли Нільс підбіг ближче, Смірре розгледів свого страшного ворога.

Лису стало так смішно, що він ледве не випустив здобич.

– Кажу тобі, віддавай мого гусака! – кричав Нільс. Смірре поклав гусака на землю, притис його передніми лапами й сказав:

– То це твій гусак? Тим краще. Можеш подивитися, як я ним поласую!

«Цей рудий злодюга, здається, й за людину мене не вважає!» – подумав Нільс і кинувся вперед.

Обома руками він вчепився в лисячий хвіст і смикнув що було сили.

Від несподіванки Смірре випустив гусака. Тільки на секунду. Але й секунди вистачило. Не гаючи часу, гусак рвонувся вгору.

Він дуже хотів би допомогти Нільсу. Але що він міг вдіяти? Одне крило у нього було зім'яте, з іншого Смірре встиг повисмикувати пір'я. До того ж у темряві гусак майже нічого не бачив. Може, Акка Кебнекайсе щось придумає? Треба швидше летіти до зграї. Не можна ж лишати Нільса в такій біді! І, важко змахуючи крилами, гусак полетів до озера. Нільс і Смірре проводжали його поглядом. Один – з радістю, інший – зі злістю.

– Ну що ж! – прошипів лис. – Якщо гусак втік від мене, то тебе я вже не випущу. Миттю проковтну!

– Ну це ми ще побачимо! – сказав Нільс і ще дужче стиснув лисячого хвоста.

Й справді, спіймати Нільса виявилось не так просто. Смірре стрибнув вправо, а хвіст занесло вліво. Смірре стрибнув вліво, а хвіст занесло вправо. Смірре крутився, як дзиґа, але й хвіст крутився разом з ним, а заразом – і Нільс.

Спочатку Нільсу було навіть весело від цього шаленого танцю. Та невдовзі руки у нього затекли, в очах зарядило. Навколо Нільса піднімалися цілі хмари торішнього листя, його вдаряло об коріння дерев, очі засипало землею.

«Ні! Довго так не протриматися. Треба тікати!»

Нільс розтулив руки й випустив лисячий хвіст. І відразу ж, наче вихором, його відкинуло далеко убік і вдарило об товсту сосну. Не відчуваючи болю, Нільс став дертися на дерево – вище, вище – і так, без перепочинку, ледь не до самісінького вершечка.

А Смірре нічого не помічав – все крутилося й миготіло у нього перед очима, і сам він як заведений крутився на місці, розмітаючи хвостом сухе листя.

– Годі тобі танцювати! Можеш трохи перепочити! – гукнув йому згори Нільс.

Смірре зупинився як укопаний і з подивом подивився на свій хвіст.

На хвості нікого не було.

2

– Ти не лис, а ворона! Кар! Кар! Кар! – кричав Нільс.

Смірре задер голову. Високо на дереві сидів Нільс і показував йому язика.

– Все одно від мене не втечеш! – сказав Смірре і всівся під деревом.

Нільс сподівався, що лис зрештою зголодніє і подасться шукати собі іншу вечерю. А лис розраховував, що Нільса рано чи пізно здолає дрімота і він звалиться додолу.

Так вони і просиділи цілу ніч: Нільс – високо на дереві, Смірре – внизу під деревом. Моторошно в лісі вночі! В густій пільмі все навколо наче скам'яніло. Нільс і сам боявся поворухнутися. Ноги й руки в нього затерпли, очі злипалися. Здавалося, що ніч ніколи не скінчиться, що ніколи більше не настане ранок.

І все-таки ранок настав. Сонце повільно піднімалося далеко-далеко за лісом.

Та перш ніж з'явитися над землею, воно послало цілі снопи вогняних блискучих променів, щоб вони розвіяли, розігнали нічну темряву.

Хмари на темному небі, нічний іній, що вкривав землю, застигли гілки дерев – усе спалахнуло, засяяло. Прокинулися лісові мешканці. Червоногрудий дятел застукотів своїм дзьобом по корі. З дупла вистрибнула білочка з горіхом в лапках, сіла на гілку і почала снідати. Пролетів шпак. Десь заспівав зяблик.

– Прокидайтеся! Виходьте зі своїх нір, звірі! Вилітайте з гнізд, птахи! Тепер вам нічого боятися, – промовляло до всіх сонечко.

Нільс полегшено зітхнув й розправив затерпли руки й ноги.

Раптом з озера долинув крик диких гусей, і Нільс з верхівки дерева побачив, як вся зграя знялася з крижини і полетіла над лісом.

Він крикнув їм, замахав руками, але гуси промайнули над головою Нільса й зникли за верхівками сосен. Разом з ними полетів його єдиний товариш, білий гусак Мартін.

Нільс почувався таким нещасним і самотнім, що ледве не заплакав.

Він подивився вниз. Під деревом як і раніше сидів лис Смірре, задерши гостру морду, і єхидно шкірився.

– Гей ти! – крикнув йому Смірре. – Мабуть, твої друзі не надто тобою переймаються! Злазь-но краще, приятелю. В мене для дорогого друзяки гарне містечко приготоване, тепленьке, затишне! – І він погладив себе лапою по череву.

Та от десь зовсім близько зашуміли крила. Серед густого гілля повільно й обережно летів сірий гусак.

Наче не помічаючи небезпеки, він летів просто на Смірре.

Смірре завмер.

Гусак летів так низько, що здавалося, крила його ось-ось зачеплять землю.

Ніби відпущена пружина, Смірре підскочив догори. Ще трошки, і він схопив би гусака за крило. Але гусак вивернувся з-під самісінького його носа і тихо, мов тінь, пронісся до озера.

Не встиг Смірре отямитися, а з гущавини лісу вже вилетів другий гусак. Він летів так само низько й повільно.

Смірре приготувався. «Ну, цьому вже не втекти!» Лис стрибнув. Всього лишень на волосину не дотягнувся він до гусака. Удар його лапи розітнув повітря, і гусак, наче нічого й не було, зник за деревами.

За хвилину з'явився третій гусак. Він летів криво і навскіс, ніби в нього було перебите крило.

Щоб не схибити знову, Смірре підпустив його зовсім близько – ось зараз гусак налетить на нього й зачепить крилами. Стрибок – і

Смірре вже торкнувся гусака. Але той сахнувся вбік, і гострі кігті лиса тільки скрипнули по гладенькому пір'ю.

Потім з гущавини вилетів четвертий гусак, п'ятий, шостий... Смірре кидався від одного до іншого. Очі в нього почервоніли, язик висолопився набік, руда блискуча шерсть скуйовдилася. Від злості й голоду він нічого вже не бачив; він кидався на сонячні плями й навіть на свою власну тінь.

Смірре був немолодий, досвідчений лис. Собаки не раз гналися за ним по п'ятах, і не раз повз його вуха зі свистом пролітали кулі. І все-таки ніколи Смірре не почувався так кепсько, як цього ранку.

Коли дикі гуси побачили, що Смірре зовсім знесилів й, ледве дихаючи, повалився на купу сухого листя, вони припинили свою гру.

– Тепер ти довго пам'ятатимеш, як зачіпатися зі зграєю Акки Кебнекайсе! – прокричали вони на прощання й зникли за лісовою гущавиною.

А в цей час білий гусак Мартін підлетів до Нільса. Він обережно підчепив його дзьобом, зняв з гілки і попрямував до озера.

Там на великій крижині вже зібралася вся зграя. Побачивши Нільса, дикі гуси радісно загалготали й залопотіли крилами. А стара Акка Кебнекайсе виступила вперед і сказала:

– Ти перша людина, від якої ми бачили добро, і зграя дозволяє тобі лишитися з нами.

Розділ 4. Нові друзі та нові вороги

1

П'ять днів летів вже Нільс з дикими гусьми. Тепер він не боявся впасти, а спокійно сидів на спині Мартіна, поглядаючи направо й наліво.

Синьому небу не має кінця-краю, повітря легке, прохолодне, ніби в чистій воді в ньому купаєшся. Хмари наввипередки мчать за зграєю: то наздоженуть її, то відстануть, то зіб'ються до купи, то знову розбіжаться, як ягнята по полю.

А то раптом небо спохмурніє, затягне чорними хмарами, і Нільсу здається, що це не хмари, а якісь величезні вози, навантажені мішками, бочками, казанами, сунуть з усіх боків на зграю. Вози з гуркотом зіштовхуються.

З мішків сиплеться великий, як горох, дощ, з бочок і казанів ллється вода.

А потім знову, куди не кинь оком, – відкрите небо, блакитне, чисте, прозоре. І земля внизу вся як на долоні.

Сніг вже зовсім розтав, і селяни вийшли в поле на весняні роботи. Воли, похитуючи рогами, тягнуть за собою важкі плуги.

– Га-га-га! – кричать зверху гуси. – Поспішайте! А то й літо мине, доки ви дістанетеся до краю поля.

Воли не лишаються в боргу. Вони задирають голови й мукають:

– М-м-повільно, але правильно! М-м-повільно, але правильно!

Он по селянському подвір'ю бігає баранець. Його щойно обстригли й випустили з хліва.

– Баранчику, баранчику! – гукають гуси. – Шуби позбувся!

– Зате бе-е-ез неї бігати легше, бе-е-ез неї бігати легше! – озивається він у відповідь.

А он стоїть собача будка. Брязкаючи ланцюгом, біля неї кружляє сторожовий пес.

– Га-га-га! – кричать крилаті мандрівники. – Та й гарний же ланцюг на тебе одягли!

– Волоцюги! – гавкає їм услід пес. – Бездомні волоцюги! Он хто ви такі!

Але гуси навіть не удостоюють його відповіддю. Пес гавкає – вітер носить.

Якщо дражнити було нікого, гуси просто перегукувалися один з одним.

– Де ти?

– Я тут!

– Ти тут?

– Я тут!

І летіти їм було веселіше. Та й Нільс не нудьгував. Та все-таки іноді йому хотілося пожити по-людськи. Добре б посидіти у справжній кімнаті, за справжнім столом, погрітися біля справжньої грубки. Й на ліжку поспати було б не погано! Коли це ще буде! Та й чи буде колись! Щоправда, Мартін піклувався про нього й щоночі ховав у себе під крилом, щоб Нільс не замерз. Але не так-то легко людині жити під пташиним крилом!

Та найгірше було з їжею. Дикі гуси виловлювали для Нільса найкращі водорості і якихось водяних павуків. Нільс ввічливо дякував гусям, але скуштувати таке частування не наважувався.

Траплялося, що Нільсу щастило, і в лісі, під сухим листям, він знаходив торішні горішки. Сам він не міг їх розбити. Він біг до Мартіна, закладав горіх йому в дзьоба, і Мартін з тріском розколював шкаралупу. Вдома Нільс так само колов волоські горіхи, тільки закладав їх не в гусячий дзьоб, а в дверну щілину.

Проте горіхів було дуже мало. Щоб знайти хоч один горішок, Нільсу часом доводилося ледь не годину блукати лісом, продираючись крізь жорстку торішню траву, грузнучи в сипучій хвої, спотикаючись через хмиз.

На кожному кроці його підстерігала небезпека.

Одного разу на нього раптом напали мурашки. Цілі полчища величезних лупатих мурах оточили його з усіх боків. Вони кусали його, жалили своєю отрутою, дерлися на нього, заповзали за комір і в рукави.

Нільс обтрушувався, відбивався від них руками й ногами, але, поки він долав одного ворога, на нього накидалися десять нових.

Коли він прибіг до болота, на якому розмістилася на ночівлю зграя, гуси навіть не одразу впізнали його – весь, від маківки до п'ят, він був обліплений чорними мурахами.

– Сій, не ворухися! – закричав Мартін й став швидко-швидко скльовувати одну мурашку за іншою.

2

Цілу ніч після цього Мартін, як нянька, доглядав Нільса.

Від мурашиних укусів обличчя, руки й ноги у Нільса стали червоними, як буряк, і покрилися величезними пухирями. Очі запухли, тіло пашіло, ніби після опіку.

Мартін назбирав велику купу сухої трави – Нільсу для підстилки, а потім обклав його з ніг до голови мокрим липким листям, щоб збити жар.

Щойно листки підсихали, Мартін обережно знімав їх дзьобом, занурював в болотну воду й знову прикладав до хворих місць.

До ранку Нільсу полегшало, йому навіть вдалося повернутися на інший бік.

– Здається, я вже одужав, – сказав Нільс.

– Яке там одужав! – пробурчав Мартін. – Не розбереш, де в тебе ніс, де око. Все розпухло. Ти б сам не повірив, що це ти, якби побачив себе! За годину ти так розтовстів, ніби тебе рік чистим ячменем відгодовували.

Крекчучи й охаючи, Нільс вивільнив з-під мокрого листя одну руку й розпухлими, негнучкими пальцями став обмацувати обличчя.

І справді, обличчя було ніби туго надутий м'яч. Нільс насилу намацав кінчик носа, що загубився між роздутими щоками.

– Може, треба частіше міняти листя? – несміливо запитав він Мартіна. – Як ти думаєш? Га? Може, тоді швидше минеться?

– Та куди ж частіше! – сказав Мартін. – Я й так весь час туди-сюди бігаю. І треба ж тобі було в мурашник залізти!

– Хіба ж я знав, що там мурашник? Я не знав! Я горішки шукав.

– Ну, гаразд, не крутись, – сказав Мартін і ляпнув йому на обличчя великий мокрий листок. – Полежи спокійно, а я зараз прийду.

І Мартін кудись пішов. Нільс тільки чув, як зачавкала й захлюпала під його лапами болотна вода. Потім чавкання стало тихішим й нарешті стихло зовсім.

За кілька хвилин у болоті знову зачмокало й зачавкало, спершу ледь чутно, десь вдалині, а потім все голосніше, все ближче й ближче.

Але тепер шльопали по болоту вже чотири лапи.

«Цікаво, з ким це він іде?» – подумав Нільс й похитав головою, намагаючись скинути примочку, що закривала все обличчя.

– Будь ласка, не крутись! – пролунав над ним суворий голос Мартіна. – Що за неспокійний хворий! Ані на мить самого не можна залишити!

– Ну ж бо, дай я подивлюся, що з ним таке, – промовив другий гусячий голос, і хтось підняв листок з обличчя Нільса.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

*Сельма
Лагерлеф*

*Ч*УДЕСНА
МАНДРІВКА

*Н*ІЛЬСА

З ДИКИМИ

ГУСЬМИ

Selma Lagerlöf

